

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ЎҚУВ ТАРБИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ
МИЛЛИЙ ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ

2019 йил

“Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили”
муносабати билан Вазирлик миқёсидаги
илмий- амалий конференция

МАТЕРИАЛЛАРИ

18 – 19 апрель 2019 йил

Қарши-2019

- ўзи ва атрофдагиларга танқидий муносабатда бўлиш;
 - тенгдошлари ва катталар билан ўзаро конструктив ҳамкорлик кўникмаларини ўзлаштириш, дўстона алоқалар ўрнатиш;
 - қийин ҳаётий вазиятларда конструктив хулқ-атвор кўникмаларини шаклланиши.
- Маълумки, ижтимоий компетентлик — бу одатий билимлар йиғиндиси эмас, бу инсоннинг ҳаётий муаммолар ва вазифаларни ҳал қилиш имконияти, кундалик вазиятларда тўғри йўл топа олиш, ижтимоий қадриятлар ва шахсий мақсадлардир.
- Келтирилган назарий манбалар ва ўтказилган тадқиқот натижаларга асосланиб, қуйидаги хулосаларни бериш мақсадга мувофиқ:
- шахс камолотида ижтимоий муносабатлар муҳим ўрни эгаллайди;
 - талаба шахсида муомала, мулоқотнинг ривожланганлиги ижтимоий компетентликни шакллантирувчи омил бўлиши мумкин;
 - ижтимоий компетентликни талабалар даврида шаклланиши улардаги ижтимоий ҳаётга қизиқишнинг ортиши, ташаббускорлик каби сифатларни ривожланганлиги билан белгиланади;
 - ўқув фаолиятидаги муваффақиятга эришиш мотивацияси, таълимни ташкил этишнинг самарали усул ва воситалари талаба шахсида ижтимоий компетентликни таркиб топтирувчи механизмларидан ҳисобланади;
 - тенгдошлари ва катталар билан ўзаро дўстона муносабатларни ўрнатиш ҳамда қийин ҳаётий вазиятларда хулқ-атвор кўникмаларини шаклланиши ижтимоий компетентликни муҳим жиҳати саналади.

ЎҚУВЧИЛАРДА ИҚТИДОРЛИЛИКНИ АНИҚЛАШ – ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Раимбердиев А., Қарши ДУ магистранти

Қобилиятлар муаммоси энг аввало инсон ақлу-заковатининг сифати, ундаги малака, кўникма ва билимларнинг борлиги масаласи билан боғлиқ. Айниқса, бирор касбнинг эгаси бўлиш истагидаги ҳар бир ёшнинг ақли ва интеллектуал салоҳияти унинг малакали мутахассис бўлиб етишишини кафолатлагани учун ҳам психологияда кўпроқ қобилият тушунчаси ақл заковат тушунчаси билан боғлаб ўрганилади. Илм-фандаги анъаналар шундайки, ақл ва идрок масаласи, одамнинг интеллектига боғлиқ сифатлар жуда кўплаб тадқиқотлар объекти бўлган.

Қобилиятлар шахснинг маълум фаолиятидаги муваффақиятларини ва осонлик билан фаолиятни эгаллай олишини таъминлайдиган индивидуал-психологик хусусиятлардир. Қобилият тушунчасида асосан учта ғоя мужассам, «*биринчидан*, қобилият деганда бир кишининг бошқа кишидан фарқ этиб турадиган индивидуал-психологик хусусиятлар тушунилади, *иккинчидан*, қобилиятлар деб ҳар қандай индивидуал хусусиятлар эмас, балки бирор фаолиятни ёки куп фаолиятларни муваффақиятли амалга оширишга имкон берадиганлари тушунилади. *Учинчидан*, қобилият тушунчаси шахсда мавжуд булган билим, кўникма ва малакаларни билдирмайди».

Б.М.Теплов фикрига кўра, қобилиятлар доимо ривожланмай туролмайди. Ривожланмаган, киши фаолиятида қўлланилмай қолган қобилият вақт ўтиши билан йўқолади. Кўп ва мунтазам равишда шуғулланиш орқали шахсда мураккаб фаолият соҳаларига нисбатан қобилиятлар ривожланади. Масалан, мусиқа, техника, бадиий ижод, математика, спорт ва хоказолар.

Психологияда туғмалик аломатлари бор индивидуал сифатлар **лаёқатлар** деб юритилади ва унинг икки хили фарқланади: табиий лаёқат ва ижтимоий лаёқат. Биринчиси одамдаги туғма хусусиятлардан келиб чиқса (булар наслий ота-онадан генетик тарзда ўтади), ижтимоий лаёқат - бола туғилиши билан уни ўраган муҳит, мулоқот услублари, сўзлашиш маданияти, қобилиятни ривожлантириш учун зарур шарт-шароитлар (улар ота-она томонидан яратилади)дир. Лаёқатлилик белгиси - бу ўша индивидга алоқадор бўлиб, у бу иккала лаёқат муҳитини тайёрича қабул қилади.

Ҳар бир онгли инсон ўзидаги қобилият ва зеҳни илк ёшлиқдан билиб, ўша ўзи яхши кўрган, «юраги чопган» иш билан шуғулланса, ва ундан қониқиш олиб, қобилиятини ўстиришга имконият топиб, ютуқларга эришса, биз уни **иқтидорли** деймиз. Иқтидор - инсоннинг ўз хатти - ҳаракатлари, билимлари, имкониятлари, малакаларига нисбатан субъектив муносабадидир. Иқтидорли одам гениал ёки талантли бўлмаслиги мумкин, лекин у ҳар қандай ишда мардлик, чидамлилик, ўз-ўзини бошқара олиш, ташаббускорлик каби фазилатларга эга бўлиб, ўзлари шуғулланаётган ишни бажонидил, ситқидилдан бажаради. Улар ана шундай ҳаракатлари билан баъзи ўта истеъдодли, лекин камҳаракат

кишилардан кўра жамиятга кўпроқ фойда келтиради. Иктидорли инсонда истеъдод соҳиби бўлиш имконияти бор, зеро истеъдод - ҳар томонлама ривожланган, ниҳоятда кучли ва тақрорланмас қобилиятдир. У тинимсиз меҳнат, ўз қобилиятини такомиллаштириб бориш йўлида барча қийинчиликларни енгиш ва иродаси, бутун имкониятларини сафарбар қилиш натижасида қўлга киритилади.

Талант (юнонча кимматбаҳо, ноёб нарса, ирсий, табиий хислат деган маънони англатади) муайян фаолиятнинг муваффақиятли бажарилишини таъминлайдиган қобилият ҳамда истеъдодлар йиғиндисидан иборат индивидуал хусусиятдир. Талантнинг асосий белгилари:

- Муваффақиятни таъминлаш;
- Фаолиятни мустақил бажариш;
- Оригиналликнинг мавжудлиги;
- Қобилият ва истеъдодлар йиғиндисидан иборат эканлиги;
- Индивидуал-психологик хислат эканлиги;
- Ижтимоий турмушни ўзгартирувчи яратувчи имкониятлиги.

Талант қобилиятлар йиғиндиси ёки уларнинг йиғиндисидан иборат бўлишига қарамай, алоҳида олинган яқка қобилиятни, ҳатто у тараккиётнинг юксак босқичига эришган, ёрқин ифодаланган бўлса ҳам, у билан тенглаштириш мумкин эмас.

Қобилиятлар авваломбор *умумий* ва *махсус* турларга бўлинади ва ҳар бирининг ўз психологик тизими ва тузилиши бўлади. Шахснинг умумий қобилиятлари ундаги шундай индивидуал сифатлар мажмуиқи, улар одамга бир қанча фаолият соҳасида ҳам муваффақиятли фаолият кўрсатиш ва натижаларга эришишга имкон беради. Масалан, техника олий ўқув юртининг талабаси ҳам ижтимоий-гуманитар, ҳам аниқ фанлар, ҳам техника фанлари соҳасидаги билимларни ўзлаштира олади. Бунда унга умумий билимдонлик, нутқ қобилиятлари, тиришқоклик, чидам, кизикувчанлик каби қатор сифатлар ёрдам беради.

Ҳар бир қобилият ўзининг тизимига эга. Масалан, математик қобилиятни оладиган бўлсак, унинг таркибига умумлаштириш малакалари, ақлий жараёнларнинг эгилувчанлиги, мавҳум тафаккур қила олиш каби қатор хусусиятлар қиради. Худди шунга ўхшаш қолган барча қобилиятларни ҳам зарур сифатлар тизимида таҳлил қилиш мумкин ва бу қатта тарбиявий аҳамиятга эга бўлади.

Қобилиятлар индивидуал-психологик хусусиятлар сифатида, бир одамнинг бошқа одамдан фарқ қиладиган белгилари каби таърифланади. Қобилиятлар шахснинг мазкур фаолиятини муваффақиятли амалга ошириш шарти ҳисобланган ва бунинг учун зарур билим, қуниқма ва малакаларни эгаллаш динамикасида юзага чиқадиган фарқларда намоён буладиган индивидуал-психологик хусусиятлардир.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА БОЛАЛАРНИ СПОРТГА БЎЛГАН ҚИЗИҚИШЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Мақсадова М.С., Қарши ДУ пс.ф.н. доц.в.б.

Акбарова М.А., Қарши ДУ магистранти

Аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш, айниқса, ёш авлодни соғлом ва барқамол инсонлар этиб тарбиялаш ҳақида сўз борганида шубҳасиз, энг аввало, мамлакатимизда болалар спортини ривожлантиришга қаратилган юксак эътибор ва бу борада қўлга киритилаётган натижалар кўз олдимизга келади.

Жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланиш республикамызда етишиб келаётган ёш авлоднинг ҳар томонлама ривожлантиришни, соғлиқни сақлаш ва мустаҳкамлашнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Жисмоний тарбия ва спорт болага жуда кўп фазилатлар бахш этади, улар жисмонан бақувват бўладилар, ҳаракат кўникмалари ва жисмоний хусусиятлари шаклланиб боради, организмнинг заҳира кучлари, иш қобилияти, кўпгина касалликларга қаршилик кучини оширади. Бироқ чидамлик, умумий соғлиқ ҳолати ҳаммада бир хил эмас, шунинг учун юклама бир хил бўлиши мумкин эмас.

Болаларда 6-7 ёшда бош миянинг асосий функциялари ҳали шаклланиш босқичида бўлади. Бу ёшдаги болалар рухий жараёнларнинг ўзига ҳослиги шу билан боғлиқ. Марказий асаб тизимида кўзгалиш тормозланишдан устунлик қилади, шунинг учун болаларга ўта юксак даражадаги фаоллик, жонсараклик хос бўлади.

Агар бола узоқ вақтгача ҳаракатсизлик шароитларида бўлса, унда мушак таранглиги орта боради, диққат заифлашади, тез чарчайдиган бўлиб қолади. Болалар дарсларда ёки уй вазифаларини

кишилардан кўра жамиятга кўпроқ фойда келтиради. Иктидорли инсонда истеъдод соҳиби бўлиш имконияти бор, зеро истеъдод - ҳар томонлама ривожланган, ниҳоятда кучли ва такрорланмас қобилиятдир. У тинимсиз меҳнат, ўз қобилиятини такомиллаштириб бориш йўлида барча қийинчиликларни енгиш ва иродаси, бутун имкониятларини сафарбар қилиш натижасида қўлга киритилади.

Талант (юнонча қимматбаҳо, ноёб нарса, ирсий, табиий хислат деган маънони англатади) муайян фаолиятнинг муваффақиятли бажарилишини таъминлайдиган қобилият ҳамда истеъдодлар йиғиндисидан иборат индивидуал хусусиятдир. Талантнинг асосий белгилари:

- Муваффақиятни таъминлаш;
- Фаолиятни мустақил бажариш;
- Оригиналликнинг мавжудлиги;
- Қобилият ва истеъдодлар йиғиндисидан иборат эканлиги;
- Индивидуал-психологик хислат эканлиги;
- Ижтимоий турмушни ўзгартирувчи яратувчи имкониятлиги.

Талант қобилиятлар йиғиндиси ёки уларнинг йиғиндисидан иборат бўлишига қарамай, алоҳида олинган яқка қобилиятни, ҳатто у тараққиётнинг юксак босқичига эришган, ёрқин ифодаланган бўлса ҳам, у билан тенглаштириш мумкин эмас.

Қобилиятлар авваламбор *умумий* ва *максус* турларга бўлинади ва ҳар бирининг ўз психологик тизими ва тузилиши бўлади. Шахснинг умумий қобилиятлари ундаги шундай индивидуал сифатлар мажмуи, улар одамга бир қанча фаолият соҳасида ҳам муваффақиятли фаолият кўрсатиш ва натижаларга эришишга имкон беради. Масалан, техника олий ўқув юртининг талабаси ҳам ижтимоий-гуманитар, ҳам аниқ фанлар, ҳам техника фанлари соҳасидаги билимларни ўзлаштира олади. Бунда унга умумий билимдонлик, нутқ қобилиятлари, тиришқоклик, чидам, қизиқувчанлик каби қатор сифатлар ёрдам беради.

Ҳар бир қобилият ўзининг тизимига эга. Масалан, математик қобилиятни оладиган бўлсак, унинг таркибига умумлаштириш малакалари, ақлий жараёнларнинг эгилувчанлиги, мавҳум тафаккур қила олиш каби қатор хусусиятлар қиради. Худди шунга ўхшаш қолган барча қобилиятларни ҳам зарур сифатлар тизимида таҳлил қилиш мумкин ва бу катта тарбиявий аҳамиятга эга бўлади.

Қобилиятлар индивидуал-психологик хусусиятлар сифатида, бир одамнинг бошқа одамдан фарқ қиладиган белгилари каби таърифланади. Қобилиятлар шахснинг мазкур фаолиятини муваффақиятли амалга ошириш шарти ҳисобланган ва бунинг учун зарур билим, қуниқма ва малакаларни эгаллаш динамикасида юзага чиқадиган фарқларда намоён буладиган индивидуал-психологик хусусиятлардир.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА БОЛАЛАРНИ СПОРТГА БЎЛГАН ҚИЗИҚИШЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Мақсадова М.С., Қарши ДУ пс.ф.н. доц.в.б.

Акбарова М.А., Қарши ДУ магистранти

Аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш, айниқса, ёш авлодни соғлом ва баркамол инсонлар этиб тарбиялаш ҳақида сўз борганида шубҳасиз, энг аввало, мамлакатимизда болалар спортини ривожлантиришга қаратилган юксак эътибор ва бу борада қўлга киритилаётган натижалар кўз олдимизга келади.

Жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланиш республикаимизда етишиб келаётган ёш авлоднинг ҳар томонлама ривожлантиришни, соғлиқни сақлаш ва мустаҳкамлашнинг ажралмас қисми ҳисобланади. Жисмоний тарбия ва спорт болага жуда кўп фазилатлар бахш этади, улар жисмонан бақувват бўладилар, ҳаракат кўникмалари ва жисмоний хусусиятлари шаклланиб боради, организмнинг захира кучлари, иш қобилияти, кўпгина касалликларга қаршилиқ кучини оширади. Бироқ чидамлилик, умумий соғлиқ ҳолати ҳаммада бир хил эмас, шунинг учун юклама бир хил бўлиши мумкин эмас.

Болаларда 6-7 ёшда бош миянинг асосий функциялари ҳали шаклланиш босқичида бўлади. Бу ёшдаги болалар руҳий жараёнларнинг ўзига ҳослиги шу билан боғлиқ. Марказий асаб тизимида кўзғалиш тормозланишдан устунлик қилади, шунинг учун болаларга ўта юксак даражадаги фаоллик, жонсарақлик хос бўлади.

Агар бола узоқ вақтгача ҳаракатсизлик шароитларида бўлса, унда мушак таранглиги орта боради, диққат заифлашади, тез чарчайдиган бўлиб қолади. Болалар дарсларда ёки уй вазифаларини

57.	<i>Vaxratova A. A.</i>	Мактабда sinf jamoasini psixologik o'rganish masalalari	93
58.	<i>Буранова Ш.</i>	Мактабгача таълим муассасаси ва оилада бола шахсига йўналтирилган таълим	95
59.	<i>Хайдаров Ф. И., Дусанов Н. Э.</i>	Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида кадрларни тайёрлашда таълим технологияларидан фойдаланиш механизмлари	97
60.	<i>Зиёдуллаева С.</i>	Дифференциал таълим – педагогик-психологик муаммо сифатида	98
61.	<i>Исоқова Ш., Абдуганиев С., Эшмуратов Ў.</i>	Педагогик жараёнда психологик хизматнинг аҳамияти	99
62.	<i>Murodova Z., Salimov M.</i>	Pedagogik faoliyatning texnologiyalashuvi	101
63.	<i>Ориббоева Д.</i>	Талабалик даврида ижтимоий компетентликни намоён бўлиши	102
64.	<i>Раимбердиев А.</i>	Ўқувчиларда иқтидорлиликни аниқлаш – таълим сифатини ошириш омили сифатида	104
65.	<i>Мақсадова М.С., Акбарова М.А.</i>	Таълим жараёнида болаларни спортга бўлган қизиқишларини шакллантириш	105
66.	<i>Явқочдиева Д.</i>	Методик ишларда семинарларнинг аҳамияти	107
67.	<i>Xolmurodov D.S.</i>	Talaba shaxsining kasbga yo'nalganligini shakllantirish	108
68.	<i>Рахмонова М.</i>	Таълим-тарбия бериш жараёнида илғор педагогик-психологик технологиялардан фойдаланиш хусусиятлари	109
69.	<i>Otamuratova R., Otamuradova D.</i>	Tarbiya – kasbiy faoliyatni tashkil etish vositasi	110
70.	<i>Узоқов Б.</i>	Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг ҳуқуқий тарбиясини психологик – педагогик асослари	111
71.	<i>Nurmaxmatov L. A.</i>	Amaliy metodlardan foydalanishning psixologik jihatlari	113
72.	<i>Товбаева М. С., Исхакова Г.И.</i>	Таълим жараёнида талабанинг мустақил фикрлашини шакллантириш	114
73.	<i>Otamuratova R., Otamuradova D.</i>	Мактабгача тарбия муассасаларида болalarda tabiatshunoslik tassavurlarini shakllantirish	116
74.	<i>Рахматуллаева З.Р., Otamurodova X.R.</i>	Психологическая коррекция как реализация индивидуального подхода	117
75.	<i>Исмоилова Ю.</i>	Кичик мактаб ёшдаги ўқувчиларда инсонпарварлик ғоясини шакллантиришнинг психологик асослари	117
76.	<i>Xolboyeva G., Ishonqulova N.</i>	Ta'lim jarayonida o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish yo'llari	119
77.	<i>Худойназаров Қ., Бекмуродова Х.</i>	Ўқитувчи фаолиятини такомиллаштиришнинг муҳим жиҳатлари	120
78.	<i>Бекова Ш.Ж.</i>	Мактабгача ёшдаги болаларга психологик хизмат кўрсатишни шакллантириш масалалари	122
79.	<i>Еркинов Ф. Ф.</i>	Влияние музыки на психологию человека	123
80.	<i>Келдиярова В.Б.</i>	Кичик мактаб ёш ўқувчиларида кўрғазмали-образли тафаккур шаклланишининг психологик шартлари	125
81.	<i>Исмоилова Ю., Юнусова С.</i>	Таълим жараёнида инновацион фаолиятни ташкил этиш	126
82.	<i>Ochilova Z.</i>	Chet tili darslarida yangi so'zlarni taqdim etishning o'ziga xos psixologik xususiyatlari	127
83.	<i>Berdiyorova M.X.</i>	Мактабгача yoshdagi bolalarga chet tilni o'rgatishning psixologik ahamiyati	128